

**Тема 9.
ГОСПОДАРСТВО
ТА ЕКОНОМІЧНА
ДУМКА В ПЕРІОД
ДЕРЖАВНО-
МОНОПОЛІСТИЧНО
ГО РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ
(перша половина ХХ
ст.)**

4 години

План лекції

- 1. Розвиток світового капіталістичного господарства на початку ХХ ст. й у період Першої світової війни.**
- 2. Світова економічна криза 1929–1933 років та економічні дослідження в період державно-монополістичного розвитку суспільств Європейської цивілізації. Виникнення кейнсіанства.**
- 3. Теоретична система та економічна програма Дж. М. Кейнса.**

1

**Розвиток світового
капіталістичного
господарства на початку
XX ст. й у період Першої
світової війни**

Перша світова війна, також відома як **Велика війна** (англ. *The Great War*, фр. *La Grande guerre*) і **«Війна, щоб завершити всі війни»** була **світовою війною**, глобальним воєнним конфліктом, який відбувався перш за все в **Європі** між **1914** і **1918** роками.

Під час неї загинуло понад дев'ять мільйонів солдат і цивільних жителів. Конфлікт мав вирішальний вплив на історію **20-го століття**.

Сили **Антанти** на чолі з **Францією**, **Росією**, **Великобританією** і з **1917** року **Сполученими Штатами** перемогли держави **Четверного Союзу** (також відомі як **Центральні Держави**) на чолі з **Австро-Угорщиною**, **Німеччиною** й **Османською Імперією**. **Італія** приєдналася до Антанти у **1915** році.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Для кожної країни існували певні причини для розв'язання [Першої світової війни](#).

В цілому, це були просто територіальні претензії та зазіхання.

Безпосереднім приводом для війни стало вбивство [28 червня 1914](#) року в [Сараєві австрійського](#) герцога [Франца Фердинанда](#) сербським студентом [Гаврилом Принципом](#).

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Велика Британія

Не могла пробачити Німеччині підтримку бурів в [англо-бурській війні 1899—1902 рр.](#)

- Не мала наміру відчужено спостерігати за проникненням Німеччини в райони, які вважала «своїми»: Східну і Південно-західну Африку.
- Вела проти Німеччини неоголошену економічну і торгову війну.
- Вела активні військово-морські приготування на випадок агресивних дій з боку Німеччини.
- Через потенційну німецьку загрозу відмовилася від традиційної для країни політики «блискучої ізоляції» і перейшла до політики утворення антинімецького блоку держав.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Франція

- Прагнула узяти реванш за поразку, нанесену їй Німеччиною у франко-пруській війні 1870 року.
- Мала намір повернути Ельзас і Лотарингію, відокремлені від Франції в 1871 році.
- Зазнавала збитки на своїх традиційних ринках збуту в конкуренції з німецькими товарами.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Російська імперія

- Претендувала на вільний прохід свого флоту в Середземному морі, наполягала на ослабленні або перегляді в свою користь режиму контролю над протокою Дарданелли.
- Розцінювала будівництво залізниці Берлін-Багдад (1898 рік) як недружній з боку Німеччини акт. При цьому, посилаючись на те, що це зазіхає на її права в Азії за російсько-британським договором 1907 року про розподіл сфер впливу в цьому регіоні.
- Протидіяла австрійському і німецькому проникненню на Балкани.
- Наполягала на винятковому праві протекторату над всіма слов'янськими народами; підтримувала на Балканах антиавстрійськи і антитурецьки настроєних сербів і болгар.

Світове господарство
в роки Першої
світової війни та
перші повоєнні роки

Сербія

- Новоутворена держава (повна незалежність з [1878](#) року) прагнула затвердитися на Балканах як лідер слов'янських народів півострова.
- Планувала утворити Югославію, включивши в неї всіх слов'ян, що проживають на півдні Австро-Угорської імперії.
- Неофіційно підтримувала націоналістичні організації, що боролися проти Австро-Угорщини і Туреччини.

**Світове
господарство в роки
Першої світової
війни та перші
повоєнні роки**

Німеччина

- Як нова динамічна імперія прагнула до військового, економічного і політичного лідерства на континенті.
- Включившись в боротьбу за колонії тільки після 1871 року, претендувала на рівні права в колоніальних володіннях Англії, Франції, Бельгії, Нідерландів і Португалії. Виявляла особливу активність в отриманні ринків.
- Кваліфікувала Антанту як угоду, що мала на меті підірвати могутність Німеччини.

**Світове
господарство в
роки Першої
світової війни та
перші повоєнні
роки**

Австро-Угорщина

- Будучи багатонаціональною імперією, унаслідок міжнаціонального протистояння країна була постійним вогнищем нестабільності в Європі.
- Прагнула утримати захоплені нею в 1908 році Боснію і Герцеговину.
- Протидіяла Росії, що узяла на себе роль захисника всіх слов'ян на Балканах, і Сербії, що претендувала на роль об'єднувального центру південних слов'ян імперії.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Італія

- Встановлення контролю над східним узбережжям Адріатичного моря (Далмація, Албанія тощо);
- Приєднання Тіролю;
- Повернення Савойї та Ніцци, що входили до Франції;
- Загарбання Туніса та Східної Африки (Сомалі, Ефіопія, Кенія).

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

Однією з *головних причин Першої світової війни* було намагання монополій різних країн, насамперед Німеччини, здійснити перерозподіл (як територіальний, так і економічний) світових сфер впливу у своїх інтересах.

Крім того, мала місце активна мілітаризація економік провідних країн світу.

Підприємців приваблювала надзвичайна прибутковість воєнного виробництва, його стабільність, що забезпечувалась державними замовленнями.

Цілком зрозуміло, що нагромадження величезного запасу озброєння та подальше його виробництво потребувало активної реалізації цієї продукції – війна стає вкрай необхідною.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

*До причин Першої світової війни
також відносять:*

- амбітні плани, недовіра і мобілізація;
- автократії;
- баланси сил;
- економічний імперіалізм;
- торговельні бар'єри;
- етнічне і політичне протистояння тощо.

Боротьба, яка велась на **Західному Фронті**, проходила вздовж системи траншей і укріплень, обмежених областю, відомою під назвою ***нічийна земля***.

Ці ряди укріплень тягнулися від Північного моря до Швейцарії, через це ця система ведення статичної траншейної війни визначила хід війни для багатьох її учасників.

На **Східному Фронті** розлогі східні рівнини і обмежена мережа залізниць запобігли безвихідному стану ведення траншейної війни.

Але масштаб конфлікту був настільки великим, що і Близький Схід та Італійський Фронт також вели важку боротьбу. Військові дії також проходили і на морі і, вперше, у повітрі.

Світове господарство в роки Першої світової війни та перші повоєнні роки

У війну було втягнуто понад 30 країн з півторамільярдним населенням (майже 2/3 населення землі).

- Надзвичайно великими були й втрати у ході війни: з 74 млн. осіб, що воювали, загинуло близько 10 млн., а понад 20 млн. було поранено та скалічено.
- Не менш як на 10 млн. мирних жителів загинуло в цій війні від епідемій та голоду.

Війна знищила також близько 1/3 матеріальних цінностей країн-учасниць.

Йдеться не лише про різноманітну воєнну техніку, а й значні втрати в промисловості, сільському господарстві, інфраструктурі, житловому фонді, у природних ресурсах тощо.

ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ В СВІТІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

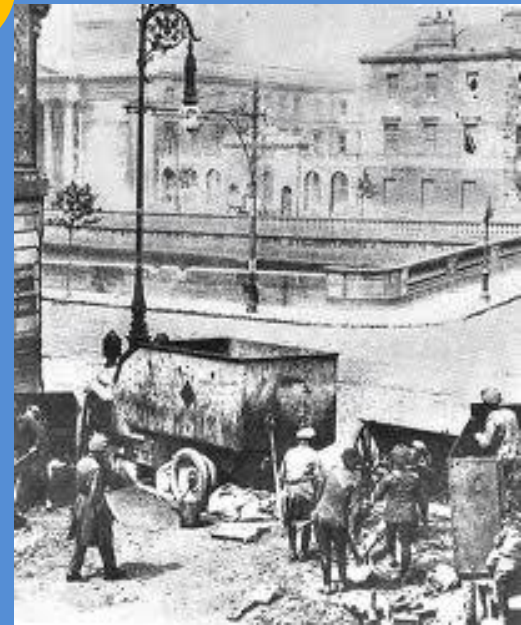

Війна принесла людству важкі економічні, матеріальні й моральні втрати, численні людські жертви, призвела до загострення міждержавних економічних відносин.

Німеччина, за рішеннями Паризької конференції, мусила здійснювати надзвичайно великі економічні видатки, як прямі воєнні, так і значні територіальні поступки та репараційні сплати на користь переможців.

Дещо кращим було становище країн-переможниць, які мали можливість частково компенсувати воєнні видатки за рахунок переможених країн.

Проте втрати та необхідність колосальних витрат на повоєнну конверсію ускладнювали економічну ситуацію практично у всіх країнах, у тому числі й у США

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В СВІТІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Війна спричинила розпад чотирьох імперій: австро-угорської, німецької, османської і російської.

Німеччина втратила свої колоніальні території, а такі країни як Чехословаччина, Естонія, Фінляндія, Латвія, Литва, Польща та Югославія отримали незалежність.

Ціна ведення війни також сформувала ґрунт для розпаду Британської Імперії.

Перша світова війна визначила кінець старого світового порядку, котрий склався після Наполеонівських війн.

Результат конфлікту був важливим чинником для виникнення Другої світової війни.

***Міжвоєнне
двадцятиріччя
(1919 - 1939)***

Міжвоєнне двадцятиріччя (1919 - 1939) можна назвати **найбільш нестабільним періодом світової історії** з погляду як економічного, так і соціально-політичного.

Умовно його можна поділити на кілька етапів:

I етап – 1919 - 1921 рр. – етап подолання повоєнного кризового стану;

II етап – 1922 – 1928 рр. – етап відносно стабільного економічного розвитку;

III етап – 1929 – 1933 рр. – світова економічна криза («Велика депресія»);

IV етап – 1934 – 1939 рр. – етап поступової ліквідації наслідків економічної кризи та поліпшення економічної кон'юнктури.

Перший етап (1919 - 1921 рр.) вирізняється вкрай нестабільними показниками економічного стану багатьох країн, ще й поглибленого дією **повоєнної кризи**.

Серед причин останньої можна назвати:

- ❑ якісні зміни, що відбулися в економіці країн світу під впливом НТР кінця ХІХ – початку ХХ ст.;
- ❑ мілітаризація економік воюючих країн (і, як наслідок, вихід на перший план галузей важкої індустрії);
- ❑ посилення монополізації економіки;
- ❑ заміна ринкових господарських зв'язків неринковими;
- ❑ масштабне втручання держави в економічне життя;
- ❑ необхідність переведення економіки на мирні рейки тощо.

Не менш складним та нестабільним був цей період і **з огляду соціально-політичного.**

- Жовтнева революція в Росії справила детонуючий вплив на політичну ситуацію в країнах Південно-Східної Європи та Фінляндії, країнах Азії.
- Революційна ситуація в Німеччині поглиблювала економічні проблеми.
- До того ж **Версальська система повоєнного світу**, яка, на думку її творців, повинна була визначити шляхи економічного та політичного розвитку європейських країн, не призвела до зменшення суперечностей між ними.

З цього приводу варто звернути увагу на **відносини між Німеччиною та Францією і Англією** – як країни переможеної та країнами-переможницями.

НІМЕЧЧИНА

Більшість положень Версальської угоди надзвичайно **негативно** відбилися на економіці Німеччини:

- ❑ значні **територіальні втрати**, у тому числі і залізорудних басейнів Ельзасу та Лотарингії;
- ❑ зменшення можливостей щодо використання Саарського вугільного басейну, який був на 15 років переданий у користування Франції, **різко звузили сировинну базу важкої індустрії країни**.
- ❑ Але **найуразливішим** виявилось **положення щодо мілітаризації**, яке не лише позбавляло Німеччину сучасної армії, флоту, повітряних сил, а й (і це найважливіше) вимагало різкого скорочення обсягів виробництва в галузях важкої індустрії, яка традиційно була спрямована на воєнно-промисловий потенціал і майже повністю залежала від державних замовлень.
- ❑ Неабияку роль у погіршенні економічної ситуації у повоєнній Німеччині відіграла також **необхідність сплати репараційних виплат** країнам-переможницям (132 млрд. Золотих марок).

НІМЕЧЧИНА

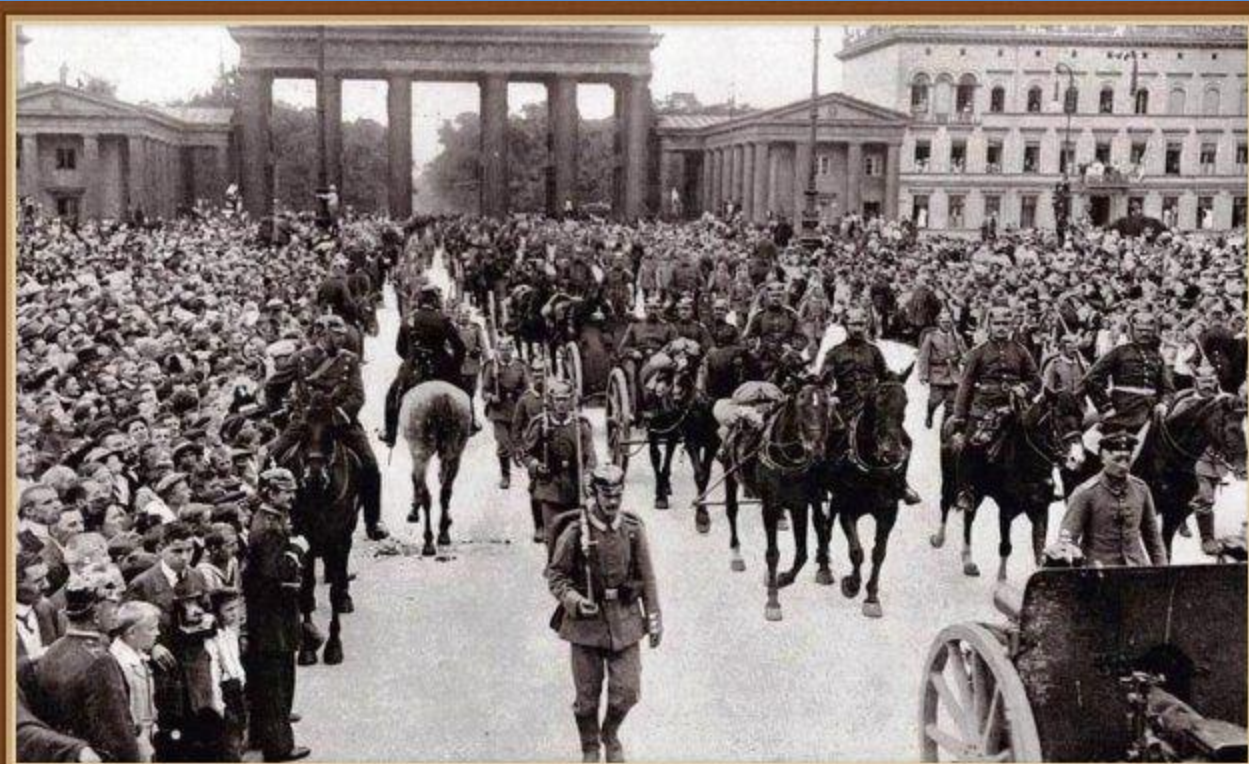
Стосовно економічної ситуації у повоєнній Німеччині, то остання, у порівнянні з іншими, була найгіршою, бо характеризувалась зниженням обсягів промислового виробництва, демілітаризацією, зростанням безробіття та темпів інфляції.

Дійшло до того, що заробітна плата виплачувалася двічі на день, щоб люди могли якось використати зароблені гроші та встигнути хоч що-небудь купити до нового підвищення цін, яке у 1923 р. досягло 50 % на День.

ФРАНЦІЯ

Водночас певні умови Версальської угоди надзвичайно сприятливо вплинули на економіку Франції, на посилення її економічного потенціалу, сировинної бази та матеріального потенціалу важкої індустрії, що дало їй змогу першій серед країн, що воювали, подолати наслідки війни та вийти на довоєнний рівень (1925 р.).

Англія, яка була надзвичайно виснажена в роки Першої світової війни, отримала більшу частину німецьких колоній, але втратила свої передвоєнні позиції, на її інтересах позначилися позиції США та Японії на Сході та в Латинській Америці.

Війна завдала величезних збитків англійській економіці, хоча бойові дії і не велися на її території:
величезні воєнні видатки,
різке зростання державного боргу (до 6,6 млрд. ф. ст. у 1919 р.),
втрати фінансової переваги (переміщення фінансового центру із Лондона до Нью-Йорка).

Але найбільш болючою для її економіки, традиційно орієнтованої на експорт, була втрата більшості торгівельного флоту, який забезпечував зовнішньоекономічні зв'язки країни.

Сполучені Штати Америки вступили у війну лише навесні 1917 р., зосередивши у своїх руках майже половину світового золотого запасу вже у попередні роки війни, а також збільшивши національне багатство країни на 40 %.

За рахунок військових поставок у Європу, економіка США зайняла лідуючі позиції у світовому народногосподарському комплексі, їх промислове виробництво зросло втричі, а експорт – у 3,5 рази.

Другий етап (1922 – 1928 рр.) характеризувався досить стійкими темпами економічного розвитку провідних країн світу (за винятком Німеччини), що дало їм змогу не лише «вилікувати» воєнні рани, а й зробити значний крок на шляху структурної модернізації виробництва.

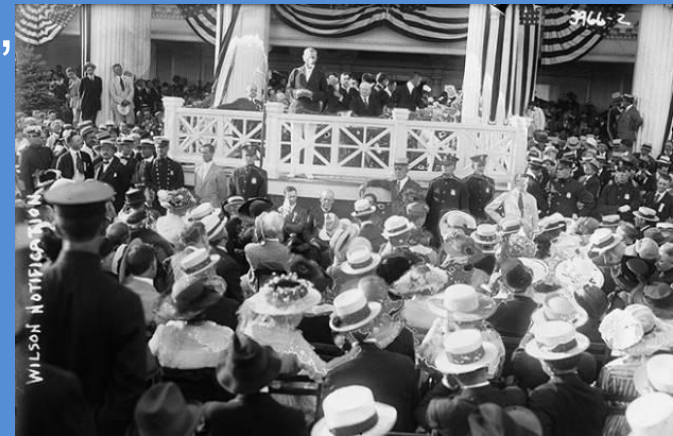

При цьому найвищі показники економічного зростання були притаманні США (в історію її економіки цей період увійшов під назвою «проспериті», тобто **періоду процвітання**).

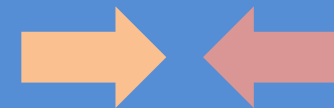
І хоча **США**, як і всі країни, що брали участь у Першій світовій, переживали повоєнну кризу, індекс промислового виробництва у 1923 р. у Сполучених Штатах на 42 % перевищував довоєнний рівень.

Особливих успіхів досягли такі галузі як автомобілебудування, машинобудування, авіаційна, хімічна, гумова промисловість, виробництво штучного шовку та радіо-апаратури.

Цьому сприяли розвиток серійного та масового виробництва, його спеціалізація, типізація та стандартизація. Успішно впроваджувалися у виробництво потокова та конвеєрна системи, велика увага приділялася раціоналізації процесу праці тощо.

Також значними, але менш вражаючими були досягнення Англії, Франції, Італії, Японії та ін.

Однак, хоча більшість економістів вважали, що настала епоха «вічного» процвітання, поза увагою залишалось те, що поряд із прискореним розвитком нових галузей у ряді старих – вугільній, текстильній промисловості, суднобудуванні, сільському господарстві – спостерігався справжній застій.

Відносна вузькість внутрішнього ринку та недостатньо висока інвестиційна активність населення, що була обумовлена вкрай нерівномірним розподілом доходів, теж не враховувались економістами.

ВІДРОДЖЕННЯ ГОСПОДАРСТВА НІМЕЧЧИНИ

- Відродження господарства Німеччини та необхідність виконання рішень Версальської угоди вимагали суттєвого реформування економіки країни, яке здійснювалась саме на протязі другого повоєнного етапу.
 - Радикальні перетворення німецької економіки були пов'язані із застосуванням заходів як внутрішнього, так і міжнародного порядку.
 - Найголовнішим серед них стала грошова реформа (1923 р.), що мала на меті припинення інфляції та стабілізацію валюти.
- Її здійснення дозволило досить швидко впорядкувати бюджет та протягом 1924 р. навіть досягти певного перевищення надходжень над видатками.

ВІДРОДЖЕННЯ ГОСПОДАРСТВА НІМЕЧЧИНИ

- Проте найважливіше роль у відбудові німецької промисловості та й народного господарства загалом відіграв так званий *план Дауеса*, за яким знімався ряд обмежень на німецьку промисловість, репараційні платежі встановлювались у розмірі від 1 до 1,75 млрд. золотих марок на рік протягом перших п'яти років та 2,5 млрд. – у наступні.
- Джерелом виплат мав стати спеціальний репараційний фонд, який би формувався за рахунок митних зборів (50 %), збільшення непрямих податків та спеціального репараційного податку, що встановлювався на прибутки промисловості, торгівлі та транспорту (6 %).
- Передбачалась і допомога з боку країн-переможниць, насамперед США (у вигляді кредитів урядові), а також відкривалися широкі можливості для іноземних інвестицій у німецьку промисловість, які за **час дії плану (1924-1929 рр.)** досягли 21 млрд. марок. Над економікою Німеччини встановлювався контроль Ліги Націй.
- *Завдяки плану Дауеса економіка Німеччини вже наприкінці 1927 р. вийшла на довоєнний рівень, а у 1928 р. на 13 % перевищила його.*

ВІДРОДЖЕННЯ ГОСПОДАРСТВА НІМЕЧЧИНИ

- Саме після цього Німеччина поставила питання про перегляд умов сплати репарацій та скасування деяких обмежень, що передбачалися планом Дауеса.
- У червні 1929 р. цей план було замінено новим – *планом Юнга*, який визначив остаточну суму репарацій – 113, 9 млрд. марок та граничний термін їх сплати – 57 років (по 2 млрд. марок на рік). Крім того, змінювався й порядок вилучення репарацій: скасовувався репараційний податок, єдиним джерелом платежів ставали державний бюджет та прибутки залізниць; знімався контроль над німецькою економікою.
- Проте розгортання світової економічної кризи 1929 – 1933 рр. фактично змінило новий репараційний план. Улітку 1931 р. за пропозицією американського президента Г. Гувера проголошується мораторій на щорічну сплату репарацій, а в 1932 р. переглядається й сума (останню встановлюють у розмірі 3 млрд. марок і надають відстрочку у виплаті – 15 років).

Третій повоєнний етап (1929 – 1933 рр.) світової економіки цілком пов'язують із черговим циклічним спадом виробництва на зламі 20-30-х рр. ХХ ст., який вилився у справжню економічну катастрофу, відому в історії як **«Велика депресія»**.

Остання, охопивши майже всі країни світу, призвела до скорочення загального обсягу промислового виробництва в середньому на 30 %, та відкинула їх економіку на кілька десятиріч назад, іноді до рівня межі ХІХ – ХХ ст. (хоча її вплив на окремі країни був різним).

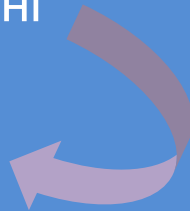

До того ж промислова криза збігалася із аграрним перевиробництвом.

Швидке зниження цін на сільськогосподарську продукцію розорило селянські та фермерські господарства, призвело до скорочення її виробництва на третину.

Відчутного удару криза завдала світовій торгівлі, позбавивши одні країни можливості маневрувати за рахунок інших.

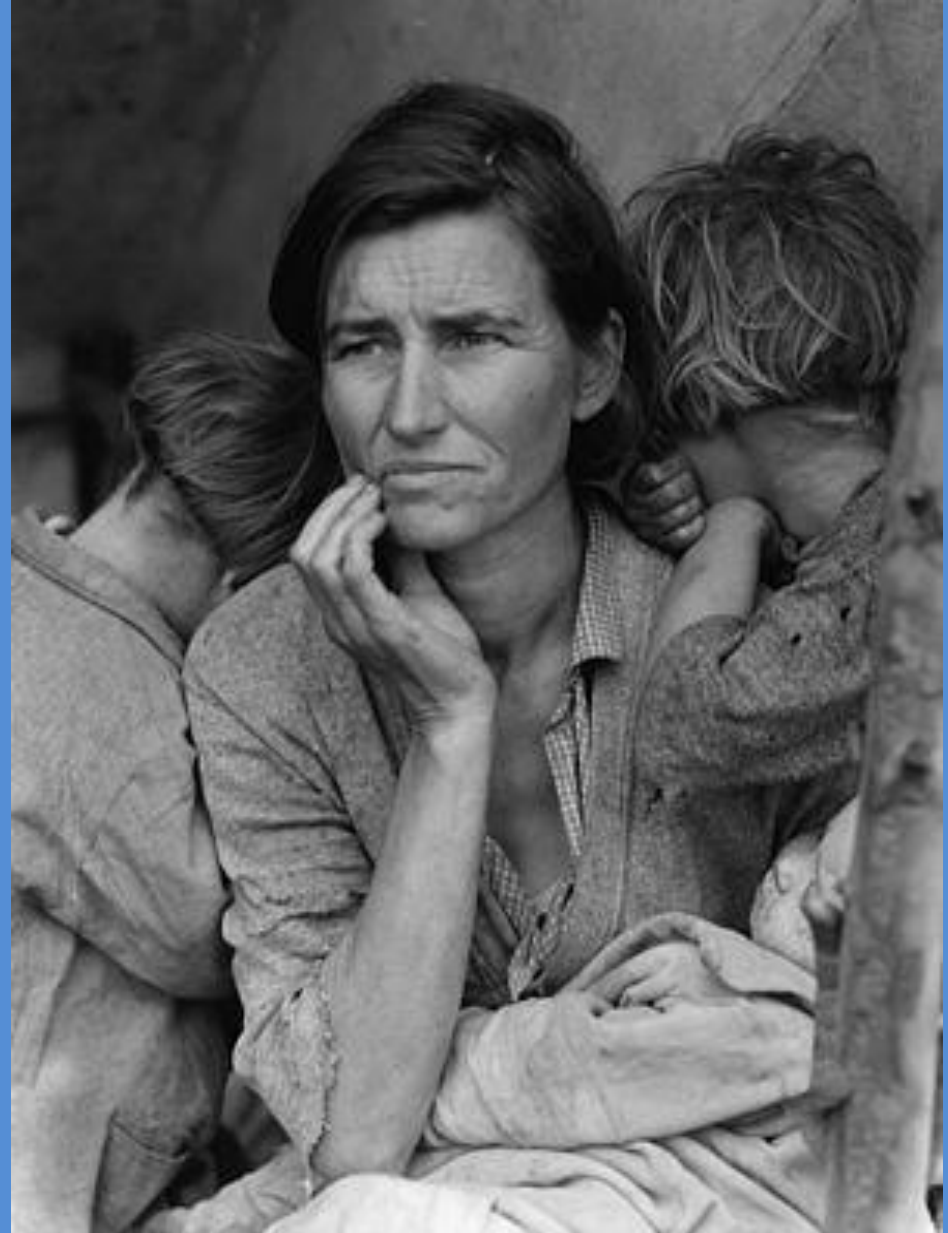

Серед найбільш постраждалих опинились Сполучені Штати, але і в інших країнах вона мала надзвичайно жорсткий та нищівний характер.

Щодо причин світової економічної кризи...

Вважають, що економічна криза формально розпочалася наприкінці жовтня 1929 р. із краху на Нью-Йоркській фондовій біржі.

Про те, що саме стало причиною кризи, суперечки в економічній літературі точаться й досі

- Зовні нею стало перевиробництво, або, як говорять деякі вчені, - «перегрів» економіки, викликаний тим, що швидкі темпи зростання, притаманні світовій економіці в попередні роки, створювали численні диспропорції, що повинні були бути ліквідовані.
- Але на питання, чому криза була такою глибокою, попереднє пояснення відповіді не дає.
- Можливо, що відповідь слід шукати у тому, що до кінця 20-х рр. ХХ ст. економічна система країн Заходу досягла такої складності та надмонополізованості, за якої механізм «незримої руки», тобто ринкової саморегуляції, перестав спрацьовувати у повну силу.
- Його стало «недостатньо» для забезпечення стійкого економічного та соціального розвитку, а, отже, **втручання держави в економічні процеси, за таких умов, було життєво необхідним.**

Щодо причин світової економічної кризи...

Монополістичні об'єднання, контролюючи майже усі галузі виробництва, утримували високу ціну на виготовлену продукцію за низької собівартості останньої, прагнучи одержати надприбутки.

Однак розорення дрібних підприємців, зростання безробіття, викликаний війною дисбаланс виробничих відносин, який призвів до порушення принципу перерозподілу прибутків між галузями промисловості, та інші чинники різко зменшили платоспроможність населення.

Це призвело до кризи перевиробництва, яка тією чи іншою мірою охопила всі країни капіталістичного світу: США, Німеччину, Францію, Англію та ін.

Постраждали усі класи і прошарки населення, мали місце масові банкрутства.

Щодо причин світової економічної кризи...

Серед економістів немає одностайності щодо причин Великої депресії.

Існують декілька теорій щодо її передумов, але широко вважається, що у виникненні економічної кризи відіграла роль сукупність факторів.

Кейнсіанське пояснення пов'язує кризу з нестачею грошової маси. У той час гроші були прив'язані до золотого запасу, це значно обмежувало грошову масу. Водночас масштаби виробництва зростали, з'являлися нові види товарів, такі, як автомобілі, літаки, радіоприймачі. Товарна кількість, як валова, так і асортиментна збільшувалась у рази. Внаслідок обмеженості грошової маси й зростаючого надлишку товарної маси виникла сильна дефляція — ціновий спад, що викликав фінансову нестабільність, банкрутство багатьох підприємств, неповернення кредитів. Грандіозний сумарний ефект завдав шкоди навіть розвиненим галузям економіки.

Марксистське пояснення пояснює депресію кризою надвиробництва, притаманною капіталізму.

Теорія біржової бульбашки стверджує, що інвестиції у виробництво були набагато більшими за реально необхідні.

Теорія стрімкого приросту населення пов'язує кризу з великою кількістю дітей у сім'ї. Велика кількість дітей була характерною для аграрного способу виробництва (в середньому 3-5 дітей на сім'ю), однак на період кризи значно скоротився відсоток природної смертності від хвороб у результаті технологічного прориву в медицині та тимчасового підвищення рівня життя.

Особливості протікання економічної кризи у США та інших країнах світу у стислому вигляді наведено у табл., а більш детальний їх розгляд пропонується здійснити самостійно і підготувати доповіді на семінарські заняття.

Особливості протікання світової економічної кризи 1929-1933 рр. у США та інших країнах

США

Криза почалася різким падінням цін акцій на Нью-йоркській фондовій біржі наприкінці жовтня 1929 р., що викликало:

- масове розорення володарів ЦП;
- спад промислового виробництва й торгівлі (скорочення вдвічі);
- банкрутство 130 тис. фірм, 19 ж/д компаній, 5760 банків;
- зростання чисельності селищ «гувервили» - халуп де мешкали безробітні та найбідніші сім'ї.

НІМЕЧЧИНА

Не зважаючи на певні досягнення в ході «дауесізації» економіки та початок виконання плану Юнга (зменшення розміру щорічних репарацій та платежів на 20 %, ліквідацію усіх видів контролю над економікою та фінансами)

- глибока криза до 1934 р.
- приходу нацистів до влади. Ознаки кризи в Німеччині:
- скорочення промислового виробництва;
 - велика кількість банкрутств – 30 тис. виробників;
 - зупинення роботи окремих галузей (сталеваріння);
- катастрофічне скорочення експорту.

АНГЛІЯ

Початок кризи наприкінці 1929 р. Її основні ознаки:

- труднощі у зв'язку із перевиробництвом та реалізацією товарів;
 - проблема кредитів;
 - зупинення тисяч підприємств (найбільш враженими були «старі» галузі промисловості);
 - зростання чисельності безробітних;
 - гостра фінансова криза (знецінення фунта стерлінгів та відмова від золотого паритету фунта) у 1931р.
- Завдяки низці заходів, спрямованих на подолання кризових явищ й оздоровлення економіки та зовнішньої політики, початок виходу із кризи у 1931 р.

ФРАНЦІЯ

Початок кризи у 1930 р. і до 1935 р. (найважчими були 1932 та 1935 рр.).

Її основні ознаки:

- у 1932 р. обсяг промислового виробництва у порівнянні з 1913 р. скоротився на 44 %;
- переплетення промислової кризи з аграрною – зниження рівня сільхоз. Виробництва на 10 % та значне скорочення доходів селян ;
 - низка банкрутств в банківській сфері і, як наслідок, пограбування дріб-них вкладників на 3 млн. франків;
 - зовнішня торгівля скоротилась більш ніж вдвічі;
- особливо відчутними були так звані «ножиці цін».

РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ

В [СРСР](#) роки Великої Депресії збіглися з періодом [розкуркулювання](#) та [голодомору](#).

Однак ізольована від світової радянська економіка не відчула значного впливу економічного спаду.

На перший погляд це виглядало, як підтвердження марксової теорії криз і сприяло поширенню комуністичних та соціалістичних поглядів у світі. Коли радянське торгове представництво в Нью-Йорку оголосило про 6 тис. вакансій, воно отримало 100 тис. заяв.

Чимало західних інтелектуалів закривали очі на повідомлення про масові смерті, висловлюючи симпатії до Радянського Союзу.

Щодо наслідків світової економічної кризи...

Її «результати», якщо так можна висловитись, були дійсно вражаючими:

Скорочення ВВП у США становило: 314,7 млрд. долл. у 1929 р. та 222,1 млрд. долл. у 1933 р. (тобто 92,6 млрд. долл.), при скороченні долі інвестицій з 17,8 % до 3,8 %.

Рівень промислового виробництва був відсунений до початку XX століття, тобто на 30 років назад.

Перманентною рисою кризи стало безробіття, яке зросло із 3,2 % до 24,9 %. У країнах Західної Європи нараховувалось до 30 мільйонів безробітних.

Погіршилось становище фермерів, дрібних підприємців, представників середнього класу. Багато людей опинилося за межею бідності.

Індекс цін впав із 100 до 75,4 %, а грошова маса M1 – із 100 одиниць до 73,5.

Значно збільшилась популярність як ліворадикальних (комуністичних), так і праворадикальних (фашистських та радикально-націоналістичних) партій. Так, наприклад, у Німеччині владу здобула Націонал-соціалістична німецька робітничая партія на чолі з Адольфом Гітлером.

Висновки:

боротьба із кризою, пошуки нових методів та форм протидії їй визначили генеральну лінію поведінки урядів усіх країн.

Спочатку антикризова політика базувалася на вже відомих методах, але досить швидко стало очевидним, що доктрина «невтручання» в економічне життя, заснована на принципі *laissez faire* (або ринкового саморегулювання), не приносить бажаних результатів.

Втручання держави в економічні процеси, за таких умов, стало життєво необхідним, що й ознаменувало прихід ***епохи «етатизму» в економіці.***

Деякими експертами вважається, що причиною закінчення Великої депресії стала [Друга світова війна](#), що спричинила масові державні [закупівлі озброєння](#). Хоча таке пояснення розвитку подій має певну вірогідність, аналіз [історичних джерел](#) вказує на початок економічної стабілізації у [1932—1933](#) роках, тобто задовго до початку війни.

3

Теоретична система та економічна програма Дж. М. Кейнса

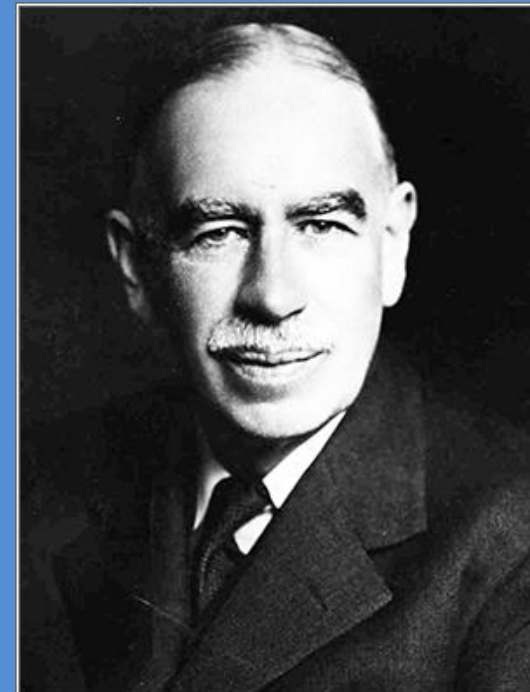
«У будь-якому випадку кейнсіанська революція означала справжній кінець "доктрини laissez-faire" (невтручання держави в економіку). Крім того, це була справжня революція в економічній думці».

[М. Блауг "Економічна думка в ретроспективі"]

«Два мислителя зіграли видатну роль в відображенні революційного виклику Маркса - Ед. Бернштейн і лорд Дж. М. Кейнс».

[Є. Гайдар "Держава і еволюція«]

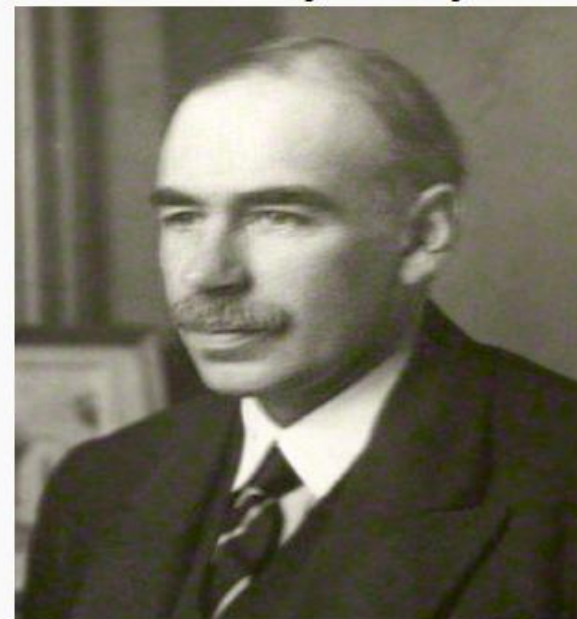

Теоретична система Дж. М. Кейнса

3.1

«Економічні мотиви та ідеали поколінь більше не задовольняють нас; ми повинні знайти новий шлях, і нам знову доводиться відчувати хворобу, врешті-решт, навіть муки народження на світ нового індустріального порядку »
Дж. М. Кейнс

Джон Мейнард Кейнс
англ. *John Maynard Keynes*

Народився	5 червня 1883 ^{[1][2][...]} Кембридж, Англія, Сполучене Королівство ^[4]
Помер	21 квітня 1946 ^{[4][2][...]} (62 роки) Firle ^d , Льюїс ^[d] , Східний Сассекс ^[d] , Східний Сассекс, Велика Британія · гострий інфаркт міокарда
Країна	 Велика Британія Сполучене Королівство
Діяльність	економіст, математик, політик, філософ, професор, дипломат, письменник-документаліст, бізнесмен
Alma mater	Ітонський коледж ^[5] , Королівський коледж, Кембрідж (1905) ^[5] , Кембриджський університет і St Faith's School ^d
Галузь	мікроекономіка
Заклад	Кембриджський університет
Посада	член Палати лордів ^[d]
Вчителі	Альфред Маршалл і William Ernest Johnson ^{d[6]}

Історичні і соціально-економічні умови виникнення кейнсіанства

- **Історичними передумовами** генезису кейнсіанства в ЕТ першої половини ХХ ст. став комплекс взаємопов'язаних економічних, політичних і теоретико-гносеологічних чинників, які стали поворотними у розвитку капіталістичної системи господарювання і світової економіки.
- **Політичним прологом** була перша світова війна, а безпосереднім економічним приводом - світова економічна криза 1929-1933 рр.

Історичні і соціально-економічні умови виникнення кейнсіанства

Сутність ринкової трансформації, що сталася на початку XX ст.:

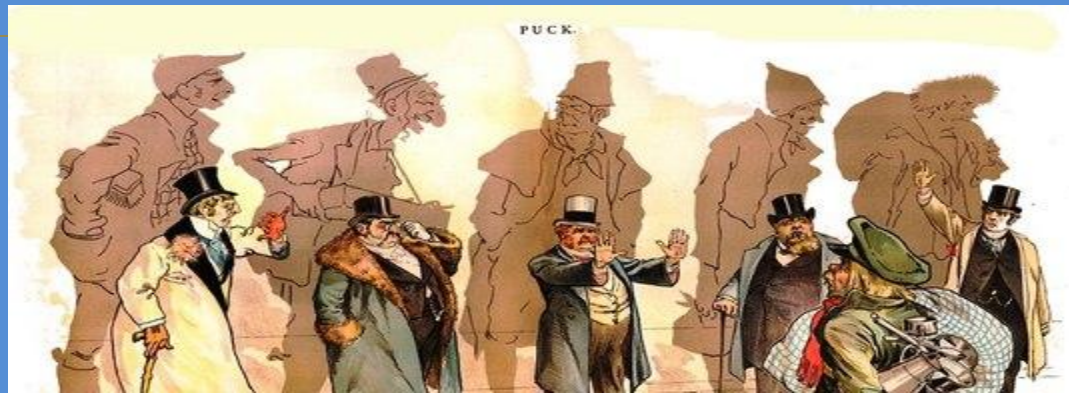
- ✓ посилення концентрації і централізації виробництва і капіталу;
- ✓ корпоратизація підприємницького сектора;
- ✓ монополізація і олігополізація ринкових структур;
- ✓ виникнення і розвиток фінансового капіталу і фінансової олігархії.

Прояви ринкової трансформації:

- ✓ з розвитком капіталізму відбулося швидке руйнування механізмів автоматичного ринкового саморегулювання;
- ✓ закінчився час старої ринкової цивілізації, яка базувалася на безмежній конкуренції суб'єктів господарювання;

"Велика депресія"

- ✓ показала, що відмова автоматичних регуляторів блокував механізм стихійного відновлення економічної рівноваги;
- ✓ зумовила зниження дієвості традиційних стихійних регуляторів ринку: цін, заробітної плати і відсоток;
- ✓ ознаменувала межа того типу зростання, який був характерний для XIX ст.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ОРТОДОКСАЛЬНОГО КЕЙНСІАНСТВА

1. Світова економічна криза 1929-1933 рр. ХХ ст. обумовила виникнення нових проблем наукових досліджень, які не втратили своєї актуальності і донині.
2. Постулати неокласичної ЕТ про збалансованість ринку завдяки саморегулюванню попиту і пропозиції не спрацьовували.
3. Також не спрацьовували аргументи досягнення повної зайнятості, адекватного рівня заробітної плати, збільшення інвестицій та норми прибутку.
4. Не діяв традиційний неокласичний принцип про повернення економічної системи, яка втратила рівновагу, до втраченого рівня.
5. Якщо неокласична теорія кінця ХІХ - початку ХХ ст., головним чином, спиралася на мікроаналіз, то після «Великої депресії» з її небаченим рівнем безробіття постала необхідність макроаналізу.

“Кейнсианська революція”

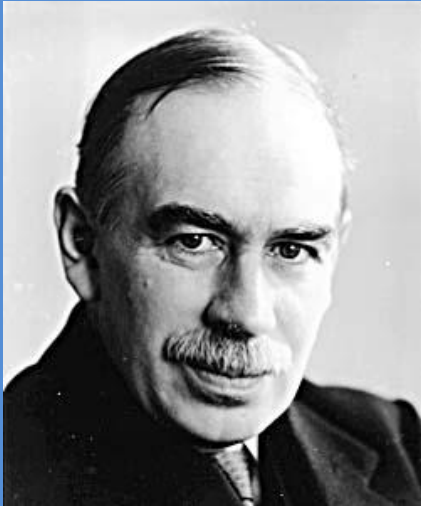

Отже, Кейнс прийшов до висновку про те, що капіталістичну економіку необхідно регулювати. Він виявив ті параметри економічної системи, які повинні стати об'єктом такого регулювання, і висунув способи цього регулювання, заснованні на теорії, яку виклав у роботі "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей".

Книга Кейнса буквально перевернула сучасну йому теорію і увійшла в історію економічної думки під назвою «кейнсіанська революція». Ось суть фундаментальної ідеї цієї революції: зріла капіталістична економіка не має схильності автоматично досягати економічної рівноваги, тобто використовувати всі наявні в неї ресурси – виробничі потужності, робочу силу, заощадження, - а тому схильна до періодичних криз, а нерідко і хронічного безробіття.

Основні особливості ортодоксального кейнсіанства

Кейнсіанство - одне з провідних напрямків ЕТ ХХ ст. і сучасності.

Свою назву отримало по імені свого засновника видатного англ. економіста Джона Мейнарда Кейнса (1883-1946).

Головне в кейнсіанстві - розробка загальних принципів і конкретних заходів з державного регулювання економіки

Основна ідея кейнсіанства: стихійний ринковий механізм саморегулювання не здатний вирішити проблеми циклічних коливань і безробіття, отже, необхідне державне регулювання виробничих процесів.

Теоретико- методологічні особенности ортодоксального кейнсіанства

Предмет дослідження:

Макроекономіка: закономірності функціонування національної економіки як цілісної системи, природа і причини економічної нестабільності (циклічний спад, безробіття).

Методологія дослідження:

Впровадження в теоретичний аналіз агрегованих (укрупнених) макроекономічних величин, дослідження макроекономічних залежностей та процесів.

Об'єкт дослідження: здійснення макроекономічного аналізу з позицій пріоритетності сукупного попиту.

Новий категоріальний апарат: ефективний попит; макровелічини споживання, накопичення та інвестицій; вимушене безробіття (циклічна); повна зайнятість; мультиплікатор інвестицій.

Економічні закони: основний психологічний закон, психологічна схильність до накопичення, переваги ліквідності.

Економічна програма Дж. М. Кейнса

3.2

Ефективний попит - термін з концепції Кейнса про потенційно можливий попит на інвестиції та засоби виробництва, що стимулюється державою (Я.Ядгаров)

Ефективний попит, згідно Кейнсу, - це такий рівень сукупного попиту, який забезпечує макроекономічну рівновагу при відповідному рівні зайнятості

Макроекономічна модель Дж. М. Кейнса

▪ Стимулювання сукупного попиту (AD)

Стимулювання споживчого попиту (C)

- Збільшення схильності до споживання
- Зниження схильності до заощадження

Стимулювання інвестиційного попиту (I)

- Відмова від переваг ліквідності
- Відносне підвищення граничної ефективності капіталу
- Підвищення схильності до інвестування
- Дія мультиплікаційного процесу

Досягнення макроекономічної рівноваги за умови збільшення ефективного попиту ($AD + \Delta AD = AS$)

Розширення обсягу національного виробництва (ΔY)

Ліквідація циклічного безробіття, досягнення повної зайнятості ($N + \Delta N$)

Вихід економіки зі стану кризи

Макроекономічна модель Дж. М. Кейнса

Ці основні змінні і залежності (як би вони не уточнювалися і розвивалися згодом прихильниками Кейнса) носять не просто абстрактно-теоретичний характер.

Як писав Кейнс, "нашим кінцевим завданням є вибір тих змінних, які можуть перебувати під свідомим контролем або управлінням центральної влади в тій реальній системі, в якій ми живемо".

Саме ці змінні продикували вибір двох головних інструментів регулювання ефективного попиту:

**державні витрати, або ширше -
державний бюджет
в цілому (в тому числі і податки)**

грошово-кредитну політику

МАКРОЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ДЖ. М. КЕЙНСА

Державні витрати (включаючи і ті, що фінансуються з допомогою бюджетного дефіциту) Кейнс і його послідовники вважали найбільш зручним і дієвим способом збільшення ефективного попиту в період економічної кризи або депресії. Тоді збільшення грошових доходів населення здатне, на їхню думку, залучити до активного функціонування невикористовувані виробничі можливості, дати зайнятість безробітним, сприяти загальному пожвавленню економічної кон'юнктури. Більш того, теоретично можна встановити точну кількісну залежність між збільшенням витрат і подальшим зростанням національного доходу, що вимірюється певним числом - мультиплікатором.

Суть в тому, вважали вони, що кожна порція таких витрат перетворюється в первинні доходи, потім частина з них, витрачаючись, перетворюється у вторинні, в третинні доходи і т. д. Витрати, в свою чергу, залучають у виробництво вільні, незайняті ресурси - виробництво зростає, а з ним і підвищується рівень національного доходу. У підсумку загальний ефект мультиплікаційного процесу і сама величина мультиплікатора залежать від того, в якій пропорції дохід поділяється на споживану і збережену частину. Чим більша частина доходу споживається, тим більше доходів буде породжувати спочатку витрачена сума грошей, тим вище кінцевий приріст всього національного доходу.

МАКРОЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ДЖ. М. КЕЙНСА

Розраховуючи на стимулюючу роль **державних витрат**, кейнсіанці вважали, що збільшення таких витрат викличе саме зростання економічної активності, а не перетвориться просто в зростання цін. (Таке зростання, вважали вони, може початися лише після досягнення повної зайнятості і повного завантаження виробничих потужностей.) Поряд із зростанням державних витрат чимале значення надавалося і зниження податків, в основному для заохочення інвестицій.

Важливим доповненням цієї бюджетної політики, як вже говорилося, була грошово-кредитна політика. Змінюючи величину грошової пропозиції (шляхом емісії або інших інструментів його регулювання), ця політика дозволяла впливати на рівень процентних ставок.

Слід підкреслити, що Кейнс не був прихильником таких прямих форм державного втручання, як **націоналізація**, державна власність або державне підприємництво. "Чи не власність на засоби виробництва істотна для держави. Якби держава могла визначати загальний обсяг ресурсів, призначених для збільшення знарядь виробництва, і основних ставок винагороди власників цих ресурсів, цим було б досягнуто все, що необхідно", - писав він.

КЕЙНСІАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СПИРАЛАСЯ НЕ ТІЛЬКИ НА ВЕЛИКІ БЮДЖЕТНІ ВИТРАТИ ДЕРЖАВИ. ВОНА ВКЛЮЧАЛА В СЕБЕ ЩЕ ТРИ ВАЖЛИВИХ МОМЕНТИ:

Перший з них передбачав можливість не дотримуватися строгої збалансованості державного бюджету, тобто рівність доходів і витрат держави, що завжди вважалося головним критерієм мудрої бюджетної політики.

Передбачалося, що збалансування бюджету має відбуватися не щороку, а протягом економічного циклу, коли надлишок надходжень в казну в період підйому міг компенсувати брак бюджетних коштів, що виник в умовах кризи.

Другий момент - розробка теорії дефіцитного фінансування державних витрат за рахунок емісії грошей і державних позик.

КЕЙНСІАНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ВКЛЮЧАЛА:

Третій - нове розуміння ролі кредитно-грошового регулювання як інструменту, що підтримує, насамперед, бюджетну політику, а не здорову безінфляційними грошову систему.

Якщо здорова валюта вимагала проведення жорсткої антиінфляційної політики незалежно від кон'юнктури, то тепер кредитно-грошова політика покликана була брати участь в регулюванні ефективного попиту: збільшувати кредитно-грошову експансію в період спаду і обмежувати її лише в умовах підйому економіки.

В результаті кейнсіанська концепція макроекономічної політики відчинила двері для **експансіоністської кредитно-грошової** політики, яка повинна була не стільки зберігати стабільність грошової системи, скільки сприяти збільшенню витрат і стимулювати економічне зростання в цілому.

«Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей»

Свою знамениту книгу "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей", написану в 1936 році, Кейнс завершив словами: "Хоча розширення функцій уряду в зв'язку із завданням координації схильності до споживання і спонукання інвестувати здалося б публіцисту XIX століття або сучасному американському фінансисту жахливим замахом на основи індивідуалізму, я, навпаки, захищаю його як єдино практично можливий засіб уникнути повного руйнування існуючих економічних форм і як умову для успішного функціонування особистої ініціативи". Ось це пророцтво виявилось вірним.

Економічна програма Дж. М. Кейнса знайшла застосування на практиці в програмах урядів Англії, США та ін. Країн її висновки і положення не втратили своєї актуальності і сьогодні

Саме Дж. М. Кейнс вивів західну економічну теорію із стану глибокої кризи, зміг представити найбільш переконливу відповідь на питання, чому існує катастрофічне перевиробництво і що слід зробити, щоб не допустити його в подальшому, багато в чому сприяв відновленню престижу економічної науки, підірваного «Великою депресією»

МАКРОТЕОРІЯ

Злети і падіння кейнсіанської економічної політики

Після другої світової війни, аж до середини 70-х рр. ХХ ст., Віра в могутність кейнсіанської економічної політики, спосібними вирішити протиріччя капіталістичного програвання ництва, неухильно зміцнювалася.

- Розширювалися масштаби державного втручання.
- Стався багатосторонній процес "одержавлення економічної науки" - він проявився в масовому залученні академічних економістів на службу в державні і напівдержавні установи, які здійснюють економічну експертизу.
- Виникли різного роду "мозкові центри", які стали трансформаторами теоретичних ідей в практичні рекомендації уряду.
- Неухильно росли державні витрати, про що свіденість цифри, що показують зміну частки сукупних державних витрат (центральної і місцевих органів влади) в валовому національному продукті (ВНП) ряду розвинених країн.

Злети і падіння кейнсіанської економічної політики

Кризис кейнсианства: причины и следствия

Але часи змінювалися. До початку 70-х рр. ХХ ст. завершився період високих темпів економічного зростання. Дві енергетичних кризи вкинули економіку розвинених країн у другій половині 70-х в тривалий період стагфляції - період, коли надзвичайно швидко стали рости ціни і одночасно при цьому йшов спад виробництва. Інфляція перетворилася в проблему номер один.

Традиційно кейнсіанська концепція економічної політики на інфляцію не розраховувала. Недооцінюючи небезпеку інфляції, вона своїм акцентом на зростання державних витрат і Дефіцитної фінансування економіки, по суті справи, сама сприяла розвитку інфляції.

Якщо в 60-і роки бюджетні дефіцити були рідкістю, то після 70-х вони прийняли вже стійкий характер.

Не випадково пріоритетним завданням фінансової політики урядів всіх розвинених країн стало оздоровлення державних фінансів і зниження бюджетних дефіцитів.

Отже...

І якщо розвиток капіталізму пішов іншими шляхами, то цим він в чималому ступені зобов'язаний Дж. М. Кейнсом. Саме його ідеї сприяли ґрунтовній перебудові капіталізму, перетворення його, фактично, в змішану систему, в якій дія ринкового механізму, укладена в цивілізовані рамки законів і загальноприйнятих правил, пов'язана з державним регулюванням економіки.